

The Penelopiad. De geschiedenis verstrikt in een web
van vernieuwing

Iris van den Akker
s4209311
Radboud Universiteit Nijmegen
Docent: L. Plate
Bachelorscriptie Algemene Cultuurwetenschappen
15-06-2017
Woorden: 8005

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Inleiding

3-6

- Herschrijven van History naar Herstory
- Herstory from below
- Margaret Atwoods *The Penelopiad*
  - o Onderzoeksvraag
- Houding t.o.v. het wetenschappelijke veld
  - o Herschrijvingen t.o.v. Roland Barthes 'mythe' en Griekse mythe als genre
  - o Intertekstueel niveau
  - o Narratologisch/symbolisch niveau

Hoofdstuk 2: Intertekstualiteit

Intertekstualiteit; herschrijven

7-11

- 2.1. Theoretisch kader
  - 2.1.a. Roland Barthes 'Fantasma' 7-9
  - 2.1.b. Roland Barthes 'Mythe en demythologiseren' 9-11
- 2.2. Intertekstuele analyse *The Penelopiad*
  - 2.2.a. Relatie *The Penelopiad* en Atwoods visie 14-16
  - 2.2.b. Relatie *The Penelopiad* en de *Odyssee*

Hoofdstuk 3: Narratief

Narratief

20-27

- 3.1. Theoretisch kader
  - 3.1.a. Chronologie 20-21
  - 3.1.b. Plaats 21-22
  - 3.1.c. Ruimte 22
- 3.2. Narratieve analyse *The Penelopiad*
  - o Narratieve ruimte voor de dienstmeiden 22-23
    - Hoeveel stem
  - o Narratieve inhoud van de dienstmeiden 23-26
    - Hoe stem
    - Symbolische betekenis dienstmeiden

Conclusie

26-29

Bibliografie

29-31

***The Penelopiad*; De geschiedenis verstrikt in een web van vernieuwing**

De Canongate myth series zijn herschrijvingen van mythes naar keuze van schrijvers over de wereld op hun eigen manier en in hun eigen taal. Margaret Atwood, een succesvol schrijfster uit Toronto met meer dan 35 poëtische, fictionele en kritische werken op haar naam, werd hier ook voor gevraagd. Door de Griekse mythe van de *Odyssee* te herschrijven ondervond ze niet enkel het plezier om tekstueel en inhoudelijk te spelen met een eeuwenoud en krachtig verhaal, maar kon ze ook gure of onduidelijke kanten die haar intrigeerden uit het verhaal lichten en bekritisieren.¹

Het herschrijven van Griekse mythologische verhalen is een fenomeen dat al eeuwen gebeurt. In onze moderne maatschappij, waarin vele ondergeschikte discoursen kritiek op de maatschappij willen uiten, wordt een herschrijving dan ook met regelmaat gebruikt als instrument voor verandering. Sinds vrouwen zichzelf positioneerden in de literatuur en herschrijvingen maakten, ontstond er een culturele verandering. Zij openden hiermee een weg voor een nieuw of aangepast verhaal, waarin de vrouw niet meer als tweedeklas burger werd gezien maar een meer prominente plek kreeg.² Deze verandering binnen de (geschiedkundige) literatuur wordt ook wel de verschuiving van 'history' naar 'herstory' genoemd.

Atwood verwerkt als feministische schrijfster bovenop deze 'herstory' nog een kritiek in haar werk *The Penelopiad* (2005). Ze herschrijft hierin de *Odyssee* van Homerus vanuit een intersectionele benadering die de 'herstory from below' genoemd kan worden. Deze benadering laat zien dat niet alleen geslacht, maar ook categorieën zoals ras en sociale klasse belangrijk zijn wanneer ongelijkheid wordt bekritiseerd.³ De Griekse mythologie en de geschiedenis over het algemeen – en ook het verhaal van de *Odyssee* – zoals wij hem vandaag de dag kennen, is volgens Atwood namelijk grotendeels geconstrueerd vanuit een mannelijk discours en de hogere sociale klasse. Door het verhaal te herschrijven vanuit het perspectief van de vrouwelijke lagere klassen – de herstory from below – geeft zij het oude verhaal een nieuwe context.⁴ In mijn bachelorwerkstuk zal vanuit deze focus de volgende onderzoeksvraag centraal staan:

---

¹ Atwood *The myth series and me* (2009)

² Plate (2011): 5-6.

³ Hermans (2002).

⁴ Howells (2008): 8.

Hoe geeft *The Penelopiad* van Atwood de 'herstory from below' vorm op zowel intertekstueel als narratologisch niveau?

Verschillende auteurs hebben *The Penelopiad* geanalyseerd vanuit het perspectief van een 'herstory' en hebben middels een intertekstuele en narratieve analyse enkele symbolische aspecten uit het werk geprobeerd te verklaren, met name vanuit het personage van Penelope. (Plate, 2011; Plate, 2016; Vandamme, 2010) Hierbij werd voornamelijk de algemene oneerlijke genderverhouding binnen de mythologie gecentraliseerd en geproblematiseerd, door dit te onderbouwen en uit te werken met voorbeelden uit verschillende Griekse mythen waarbij dit van toepassing was. Šlapkauskaitė (2007) en Howells (2008) hebben zich specifiek gericht op *The Penelopiad* en hebben net als ik middels intertekstuele en narratieve analyses geprobeerd Atwoods' kritische gender- en klassenideologie uit het werk te centraliseren vanuit de visie van een 'herstory from below'. Mijn onderzoek zal de betrouwbaarheid en validiteit van deze blik vanuit een 'herstory from below' verhogen, door eenzelfde analyse uit te voeren en hieraan naast de filosofie van de mythe van Barthes ook intertekstuele en narratologische theorieën te koppelen.

Wanneer herschrijvingen worden bekeken vanuit de focus van de 'mythe' kan worden gesteld dat de mythe een vorm van spraak is, omdat het een universeel verhaal is dat wordt verteld en herverteld. Door deze mythes te herschrijven probeert Atwood veranderingen door te voeren waarin ze haar kritische ideologie het literaire canon in probeert te schrijven.⁵

De literatuurtheoreticus Roland Barthes werkt het begrip 'mythe' in zijn werk *Mythologieën* (2002) op zijn eigen manier uit vanuit een visie die zich grondvest binnen de semiologie; de tekenleer die de betekenis los van de inhoud bestudeert.⁶ Barthes' 'mythe' houdt in dat een bestaand teken gekoppeld wordt aan een nieuwe associatie, wat daardoor de suggestie wekt tot een nieuw, universeel en altijd geldend teken.⁷ Het mythisch teken suggereert volgens hem dat het altijd geldend is, maar dit is niet per se zo. De mythe zuigt de historie of de inhoud uit het teken, voorziet het van een nieuwe inhoud en laat dit natuurlijk en vanzelfsprekend aanvoelen, terwijl het dus eigenlijk cultureel en veranderlijk is. Dit fenomeen waarbij de 'vorm' van het teken belangrijker

---

⁵ Plate (2011): 168.

⁶ Barthes (2002): 211.

⁷ Barthes (2002): 209-217.

wordt dan de 'inhoud' kan geassocieerd worden met burgerlijke ideologieën. Op elk niveau van menselijke communicatie kan namelijk tot vandaag de dag middels een analytische benadering van Barthes' mythe de verschuiving van 'werkelijkheid/vanzelfsprekendheid' naar 'ideologie' ontdekt en geanalyseerd worden.⁸

Hetzelfde gebeurt bij de 'Griekse mythe' als genre, wat wordt gezien als een verklaringsverhaal van een bepaalde cultuur zonder geschreven geschiedenis.⁹ De Griekse mythe kan als genre ook worden gezien als communicatiesysteem, omdat het een boodschap in zich draagt die heel oud maar niet onveranderlijk is.¹⁰ Wanneer deze Griekse mythes namelijk worden herschreven, verandert het verhaal doordat het een extra betekenis krijgt en wordt het 'teken' dus net als bij Barthes' mythe gekoppeld aan een nieuwe associatie.¹¹ De auteur 'demythologiseert' het verhaal als het ware naar een hedendaagse context en geeft nieuwe en beter bij de tijd passende betekenissen aan de algemene waarheden die de tekst in zich draagt.¹² Het feit dat verhalen eindeloos kunnen worden heruitgevonden en hernieuwd en de traditionele dimensie die de Griekse mythe met zich mee draagt, maakt het voor gemarginaliseerde groepen het medium bij uitstek om te gebruiken in hun strijd tegen de dominante discoursen en patronen in de samenleving.

De veranderingen van het verhaal die Atwood heeft verwerkt in *The Penelopiad* worden in dit onderzoek allereerst geanalyseerd middels intertekstualiteit. Op intertekstueel niveau kan met behulp van verschillende begrippen worden gesteld dat Atwood in *The Penelopiad* enkele aspecten die haar opvielen uit de brontekst van de *Odyssee* heeft gehaald, heeft toegelicht en bekritiseerd; namelijk de ophanging van de twaalf dienstmeiden.¹³ Dit uitlichten van een opvallend aspect en het verwerken in een nieuw verhaal wordt door Barthes (2002) 'fantasma' genoemd. Door de dienstmeiden zelf aan het woord te laten, belichten zij gender- en klasseproblemen die normaal en onbestraft lijken te blijven in de *Odyssee*.¹⁴ Omdat dit de centrale kritiek van Atwoods herschrijving wordt, zullen in dit onderzoek de concepten van het 'fantasma' en de 'mythe' van Barthes (2002) centraal staan. Met ondersteuning van deze begrippen

---

⁸ Barthes (2002): 241.

⁹ Larock (2005): 291.

¹⁰ Barthes (2002): 209.

¹¹ Plate (2011): 170.

¹² Larock (2005): 291.

¹³ Van Dijk et al. (2012): 98.

¹⁴ Howells (2008): 13.

zullen de intertekstuele verwijzingen van Atwood die betrekking hebben op een 'herstory from below' in het verhaal worden geanalyseerd en verklaard.

Ook op narratologisch niveau worden de veranderingen die Atwood in haar werk heeft doorgevoerd geanalyseerd, omdat zij middels haar postmodernistische schrijfstijl de gemarginaliseerde groep van de dienstmeiden naast inhoudelijk ook tekstueel vormgeeft. Door de focus te leggen op chronologie, plaats, ruimte, en schrijfstijl zal worden onderzocht op welke tekstuele manier en middels welke symboliek de dienstmeiden een stem krijgen en hoeveel ruimte zij hiervoor krijgen in het verhaal. Mijn hypothese is dat doordat Atwood in haar verhaal een meerstemmig narratief creëert, waarbij niet enkel Penelope maar ook de dienstmeiden aan het woord komen, deze gemarginaliseerde groep dienstmeiden de mogelijkheid krijgt om in te gaan tegen de authenticiteit van Penelope en de klassieke ideeën van mannelijk heldendom en vrouwelijke trouw.¹⁵

---

¹⁵ Howells (2008): 12.

Hoofdstuk 2 Intertekstualiteit

2.1. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk wordt een analyse gedaan naar hoe de 'herstory from below' intertekstueel wordt vormgegeven in *The Penelopiad* (2005), door voorafgaand in te gaan op verschillende theorieën en begrippen die de validiteit en betrouwbaarheid van de analyse op deze herschrijving versterken zoals Barthes' concepten van het 'fantasma' en 'demythologisatie'. Atwood lijkt in *The Penelopiad* middels de wijze van intertekstualiteit het mannelijke discours van de klassieke literatuur ter discussie te willen stellen. Dit is toe te wijzen aan het begrip intertekstualiteit, omdat deze manier van teksten analyseren en bekritisieren namelijk opkwam toen de heersende normen en autoriteiten van de literatuurwetenschap door auteurs ter discussie werden gesteld.¹⁶

De term intertekstualiteit is geïntroduceerd door Julia Kristeva.¹⁷ Het is een middel om teksten te analyseren en het creëert de mogelijkheid om commentaar te leveren op bestaande teksten. Intertekstualiteit houdt in dat een tekst in relatie staat tot andere teksten en deze relatie is afhankelijk van de manier waarop de lezer de tekst benadert.¹⁸ De theorie van intertekstualiteit kan naast een communicatiesysteem ook worden gezien als denkraam, omdat het een nieuwe kijk geeft op hoe teksten werken en hoe mensen zich middels een tekst tot de werkelijkheid, de taal, de traditie en zichzelf verhouden.¹⁹

2.1.a. Fantasma - Relatie tussen de lezer en de tekst

Christian Moraru schrijft in zijn boek *Rewriting; Postmodern Narrative and Cultural Critique in the Age of Cloning* (2001) dat herschrijvingen altijd te maken hebben met ideologiekritiek en dat lijkt bij *The Penelopiad* ook het geval te zijn.²⁰ Atwood wil niet langer enkel hetzelfde verhaal in een nieuw jasje steken, maar lijkt eerder de brontekst zo aan te willen passen dat er een ander en kritisch licht op de ingebedde ideologie

---

¹⁶ Van Dijk et al. (2012): 22.

¹⁷ *Intertekstualiteit*. Geraadpleegd via:

http://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_01036.php

¹⁸ Van Dijk et al. (2012): 17.

¹⁹ Van Dijk et al. (2012): 23.

²⁰ Van Dijk et al. (2012): 51.

ervan kan worden geworpen.

Zo belicht Atwood in *The Penelopiad* een detail uit de brontekst, dat onderbouwd kan worden middels de theoretische analyse van Roland Barthes (1980) over het kijkgedrag naar foto's.²¹ Hierbij maakte hij een onderscheid tussen een zogenoemd 'studium' en 'punctum'. Een foto die begrepen kan worden op basis van wat de kijker of lezer al weet of kan opzoeken, noemde hij het 'studium'. De voorkennis van de lezer of kijker wordt hierbij aangewakkerd. Wanneer er geen sprake meer is van een herkenbaar object, maar een bepaald detail de aandacht naar zich toe trekt, noemde Barthes dat een 'punctum'. Hierbij wordt naast voorkennis ook iemands persoonlijke geschiedenis geprikkeld. Dit theoretisch kader leent zich ook goed voor de analyse van teksten, omdat opvallendheden middels eenzelfde analyse uit de tekst kunnen worden gefilterd. In *The Penelopiad* is er zodoende sprake van een 'punctum', omdat Atwood de twaalf gemarginaliseerde dienstmeiden als detail oppikt uit de brontekst, omhoog tilt en hieraan een nieuwe invulling geeft vanuit een persoonlijke feministische visie.²²

Deze fascinatie voor een bepaald detail in de tekst waarmee Atwood een persoonlijke verbinding voelt, namelijk het ongenoegen van de gemarginaliseerde vrouw uit de lagere klassen wordt een 'fantasma' genoemd. Het 'fantasma' is een instrumentele methode van Barthes om bepaalde obsessies en fascinaties van de lezer in de interteksten te verkennen en toe te laten.²³ Het biedt een theoretisch kader dat wetenschappers in staat stelt te onderzoeken hoe teksten lezers kunnen beïnvloeden, sturen en inspireren.

Omdat persoonlijke ervaringen verbindingen kunnen aangaan met de tekst, kan worden gesteld dat ervaringen betekenis krijgen vanuit de taal. Barthes creëerde het begrip 'fantasma' om de relatie tussen de tekst en de lezer te kunnen duiden.²⁴ Er kan volgens Barthes in een tekst gesproken worden van een 'fantasma' wanneer de lezer steeds opnieuw wordt geprikkeld door een bepaald beeld of woord waarin dit 'fantasma' tot uitdrukking komt. De lezer krijgt middels fantasmatische ervaringen de kans om obsessies, verlangens of kritieken te verkennen die het alledaagse leven van de auteur bepalen.

Ook de lezer kan zich mogelijk identificeren met deze fantasma's en kan

---

²¹ Barthes (1980).

²² Van Dijk et al. (2012): 35.

²³ Van Dijk et al. (2012): 98.

²⁴ Van Dijk et al. (2012): 89-90.

gebeurtenissen of gevoelens uit zijn/haar dagelijks leven herkennen in de tekst. Naast deze fantasma's die het tekstuele kader aanreikt enkel te herkennen, kan de lezer deze gebeurtenissen of gevoelens ook zelf ervaren.²⁵ Doordat de tekst deel gaat uitmaken van het dagelijks leven van de lezer, wordt het een ideaal middel om een verandering of kritiek in door te voeren.

Atwood herschrijft de *Odyssee* vanuit het perspectief van de gemarginaliseerde vrouw uit de lagere sociale klasse. Door hen centraal te zetten, komt er op tekstueel niveau via een fantasma een kritische gender- en klassenideologie naar voren. Dit resulteert in het prikkelen van het besef bij de lezer dat de verhoudingen binnen gender en sociale klassen vandaag de dag nog steeds niet in balans zijn. Het mythologisch genre versterkt hierbij Atwoods' intersectionele ideologie, omdat mythen suggereren 'universeel' en 'altijd geldend' te zijn.

Aan de hand van intertekstualiteitstheorieën zoals die van Barthes, kan er een koppeling worden gemaakt tussen Atwoods *The Penelopiad* en Homerus' *Odyssee*. Barthes maakte in zijn intertekstualiteitstheorie voornamelijk gebruik van teksten met een andere tijdsgeest en dus ook een ander wereldbeeld.²⁶ Door middel van zijn theorie van de 'mythe' wat hieronder nader wordt toegelicht, wordt het gemakkelijker om de vorm van de tekst los te zien van de historische inhoud, omdat die wordt vervangen door een 'fantasmatische' of 'ideologische' betekenis.

2.1.b. Mythe en demythologiseren

Atwood kiest ervoor om *The Penelopiad* geen epos te laten zijn, maar verandert het in een satirische roman waarin af en toe de structuur van een klassieke tragedie naar voren komt. Hiermee prikkelt ze de lezer, die de verwachting heeft een mythologisch verhaal te lezen. Door voor deze minder complexe schrijfwijze te kiezen, wordt de contemporaine lezer die minder goed thuis is in de talige complexiteit van een epos tegemoet gekomen. Daarnaast kan Atwood middels deze vorm van herschrijven de Griekse tragedie op de hak nemen. Een herschrijving wordt namelijk altijd gelezen als resultaat van wat eraan vooraf is gegaan en kan door intertekstuele relaties bijna niet los worden gezien van het origineel.²⁷ Hierdoor is het originele verhaal onlosmakelijk

---

²⁵ Van Dijk et al. (2012): 87.

²⁶ Van Dijk et al. (2012): 92.

²⁷ Van Dijk et al. (2012): 23.

verbonden met de herschrijving van Atwood, waardoor vele satirische en kritische uitingen die ze maakt automatisch verwijzen naar het origineel.

Roland Barthes gaf deze intertekstuele relatie tussen teksten en herschrijvingen vorm door voort te bouwen op de tekenleer van De Saussure (1916). Barthes wilde middels zijn theorie van de 'mythe' onderzoeken hoe een moraal kon worden overgebracht via populaire cultuur en hoe dat kon doordringen tot in het alledaagse bestaan. Hij noemt 'de mythe' een vorm van spraak, door de semiotische laag die het in zich heeft en zich ent op een andere laag: het wordt doorkruist van extra betekenissen die net zo belangrijk zijn als de gegeven betekenis. Een tekst is - doordat het continu relaties aangaat met de lezer die het verbindt aan het alledaagse leven- dus continu in beweging en creëert daarmee telkens nieuwe betekenissen.²⁸

Door de tekenleer van Ferdinand de Saussure als handvat te gebruiken, kon hij zijn theorie legitimeren. De Saussure suggereert dat ieder woord of 'teken' bestaat uit een drager (hoe het wordt vormgegeven) en een woordbetekenis (conceptueel), die pas een relatie met elkaar aangaan wanneer de samenleving middels conventies uitmaakt welk concept bij welke drager hoort.²⁹ Het teken krijgt pas waarde wanneer het in relatie wordt getrokken met andere tekens en samen een totalitair tekensysteem vormt. Zo ontstond Barthes' idee van een 'mythisch teken' dat de suggestie wekt altijd geldend te zijn, maar eigenlijk cultureel en veranderlijk is.³⁰

Zowel de 'mythe' van Barthes als het genre van de Griekse mythe vormen dus extra betekenissen bovenop een al bestaand teken en dragen een opvatting in zich die ons en onze manier van kijken naar de samenleving beïnvloedt. De aanpassing van het genre van de Griekse mythe naar een andere vorm, waarbij de herschrijving nieuwe en tijdgebonden betekenissen geeft aan de algemene waarheden van de brontekst, wordt ook wel 'demythologisering' genoemd en geeft de brontekst een extra laag aan mogelijke interpretaties.³¹ Atwood maakt in *The Penelopiad* ook gebruik van demythologisering, door zich los te maken van het genre met al zijn geldende conventies en details waardoor zij is gefascineerd uit de brontekst te halen en uit te lichten of te veranderen. Hierdoor wordt de lezer een extra laag aangeboden in de tekst en creëert ze de mogelijkheid om het discours binnen de brontekst tekstueel te bekritisieren.

---

²⁸ Van Dijk et al. (2012): 81.

²⁹ Raat (2011): 179-181.

³⁰ Barthes (2002): 209-217.

³¹ Larock (2005): 291.

Zowel Barthes' invulling van de 'mythe' als de 'mythe' als genre kunnen dus worden gezien als een communicatiesysteem en bevatten een boodschap.³² Barthes suggereert met zijn concept van 'de mythe' dat het voornamelijk gaat om de ideologische boodschap die wordt overgebracht en er onbewust voor zorgt dat men een bepaalde culturele waarde wordt opgedrongen.³³ Zijn concept van de 'mythe' laat zien dat er een verschuiving van 'werkelijkheid/vanzelfsprekendheid' naar 'ideologie' kan ontstaan.³⁴ Op deze wijze kunnen ook details in een tekst natuurlijk en vanzelfsprekend aanvoelen, terwijl ze eigenlijk cultureel en veranderlijk zijn. Dezelfde denkwijze hanteert Atwood in haar herschrijving. Zij kan door in haar herschrijving te leunen op het universele karakter van de Griekse mythe, op een natuurlijke wijze haar kritische ideologische boodschap ten aanzien van de *Odyssee* aan de lezer overdragen middels een luchtige schrijfstijl en satirische inslag. *The Penelopiad* is dus tekenend voor deze lezing van demythologisatie, omdat het binnen het genre van een Griekse mythe als brontekst continue heruitvindingen en vernieuwingen toestaat. Zo speelt Atwood in *The Penelopiad* met de algemeen geldende waarheden uit de *Odyssee* die nog steeds dominerend zijn in onze cultuur, door in strijd te gaan met de onzekerheden ervan.³⁵

2.2. Intertekstuele analyse

2.2.a Relatie *The Penelopiad* en Atwoods visie

Atwood noemt zichzelf geen volmondige feminist, maar werpt in haar werken wel regelmatig een kritisch licht op de sociale onderdrukking van de vrouw in de patriarchale ideologie waarin we tot vandaag de dag leven.³⁶ Naast de genderkritiek op het feit dat Griekse mythen voornamelijk zijn geconstrueerd vanuit een patriarchale ideologie, was er nog een detail uit de *Odyssee* dat bij Atwood bleef steken. Dit fantasma vormde de aanleiding tot haar inhoudelijke aanpassing van de brontekst. In haar herschrijving zit een kritiek die klassen- en machtsrelaties belicht en betreft de vraag waarom Penelope de ophanging van de dienstmeiden goedkeurde. Het oneerlijke lot van de twaalf dienstmeiden uit het verhaal bleef Atwood namelijk achtervolgen. Na de

---

³² Barthes (2002): 209.

³³ Van Dijk et al. (2012): 31.

³⁴ Barthes (2002): 241.

³⁵ Braund (2012): 206.

³⁶ Cooke (2005): p. 112-113.

Odyssee te hebben gelezen behield ze het gevoel dat er delen van het verhaal niet verteld waren.³⁷

Atwood wil met *The Penelopiad* laten zien dat de de ideologieën die schuilgaan in de Griekse mythe van de *Odyssee* nog steeds herkenbaar zijn in onze hedendaagse maatschappij.³⁸ Om deze reden steekt ze het oude werk in een nieuw jasje. Ze verandert hierin de karaktereigenschappen van de personages als de archetypen³⁹ van de Griekse mythe en creëert nieuwe stemmen door niet de gebruikelijke personages aan het woord te laten. In plaats hiervan geeft zij een stem aan de in de *Odyssee* naar de achtergrond geschoven groep van de twaalf dienstmeiden. Atwood 'demythologiseert' het verhaal hierdoor naar een hedendaagse context en geeft nieuwe en beter bij de tijd passende betekenissen aan de algemene waarheden die de tekst in zich draagt.⁴⁰

De reden waarom Atwood voor deze vertelwijze koos heeft te maken met het feit dat zij een gelijkenis zag tussen het verhaal van de *Odyssee* en onze hedendaagse maatschappij.⁴¹ Wanneer Penelope in het verhaal de kant van haar man en dus de hogere sociale klasse koos, liet ze haar dienstmeiden in de steek. Dit is precies wat wij volgens Atwood ook doen; we kiezen de kant van de meest machtigen en daarom vertellen we tot vandaag de dag het verhaal van de *Odyssee* nog steeds vanuit de visie van Odysseus of de trouwe, geduldige Penelope uit de hogere sociale klasse.

Atwood zag het schrijven en het vertellen van *The Penelopiad* als een politieke daad, waarin ze kritieken en ideologieën naar voren kon brengen die uitnodigen tot nadenken. Postmoderne romans staan er dan ook om bekend dat ze geen afgewerkt product presenteren, maar dat ze gaan over de manier waarop dat product tot stand komt. *'De tekst is "werk in uitvoering" dat met participatie van de lezer tot een goed eind gebracht kan worden. De lezer is daarmee als een tekst, de tekst als een lezer: beiden zijn betekenisproducerende instanties.'*⁴² In *The Penelopiad* laat ze haar postmodernistische kant zien door op vele symbolische tekstuele wijzen de machtsrelaties bloot te leggen die verweven liggen in de sociale hiërarchie van de Griekse gemeenschap in de mythen.⁴³ Zo belicht en bekritiseert ze de slavernij van vrouwelijke bedienden, de

---

³⁷ Collins (2006): p. 58-59.

³⁸ Vandamme (2010): p. 51-53.

³⁹ *Archetypen*: de ideeën die men voorafgaand al heeft bij een tekst. Vandamme (2010): p. 34.

⁴⁰ Larock (2005): 291.

⁴¹ Collins (2006): p. 65.

⁴² Alphen, van (1988): 15.

⁴³ Šlapkauskaitė (2007): p. 143.

tekstuele mondsnoering van vrouwen van zowel hoge als lage status en de verheerlijking van mannelijke helden. Omdat de dienstmeiden in de sociale hiërarchie van de Griekse gemeenschap werden gezien als slaven en dus onderaan de ladder stonden, kregen zij geen stem om hun eigen verhaal te vertellen en konden hierdoor ook niet hun eigen handelingen rechtvaardigen. Deze politieke kritiek van onmacht om jezelf niet te kunnen verdedigen ging Atwood aan het hart en maakte dit ‘fantasma’ uit de brontekst tot het centrale thema van haar herschrijving.⁴⁴ *‘Postmoderne ‘romans gaan niet over een betekenisvolle wereld, maar over de manier waarop wij, verteller en lezer, de wereld van betekenis voorzien’.*⁴⁵ Als lezer van een postmoderne roman zoals *The Penelopiad* moet je dus actief deelnemen om de samenhang, de zin en de moraal van de tekst te vinden.

In het volgende deelhoofdstuk zullen nog verschillende intertekstuele relaties worden geanalyseerd tussen de *Odysee* en *The Penelopiad*. Hierbij zal voornamelijk de tekstuele analyse centraal staan en wordt de politieke ideologie van Atwood naar de achtergrond geschoven.

2.2.b. Relatie *The Penelopiad* en de *Odysee*

Er is in dit bachelorwerkstuk gebruik gemaakt van een Engelse vertaling van de *Odysee* uit 1919.⁴⁶ De reden waarom voor deze vertaling is gekozen in plaats van de later uitgebrachte en standaardvertaling van Fitzgerald⁴⁷, heeft ermee te maken dat Murray, anders dan Fitzgerald de vorm en inhoud van de brontekst letterlijk heeft vertaald en zo dicht mogelijk bij de Griekse brontekst is gebleven. Aangezien ik een narratieve analyse zal doen over mogelijke vergelijkingen en/of overeenkomsten waarbij dus de tekst centraal staat, is het voor de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek van belang om een vertaling te handhaven die zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke vorm en inhoud van de *Odysee* van Homerus blijft.

Wat opvalt aan de *Odysee* (1919) is dat het personage Penelope in het verhaal een vrij grote rol en aanzien heeft. Zij wordt net als haar man beschreven als een listig persoon en heerste negentien jaar over het koninkrijk, wat destijds eigenlijk een mannentaak was. Hiermee kan gesteld worden dat Homerus zijn tijdsgeslacht misschien al

---

⁴⁴ Collins (2006): p. 58-59.

⁴⁵ Alphen, van (1988): 17.

⁴⁶ Murray (1919).

⁴⁷ Fitzgerald (1998).

enigszins voorbij was toen hij de *Odyssee* schreef als het gaat om man-vrouwverhoudingen.⁴⁸ Penelopes levensverhaal wordt door Atwood verder uitgebreid vanuit de focalisatie van Penelope zelf, waarbij zij al haar gevoelens, emoties en frustraties uit. Hiermee komt Penelopes leven tekstueel op gelijke hoogte te staan als het uitgebreid beschreven levensverhaal van Odysseus in de *Odyssee*.

Ik zal niet verder ingaan op de rol van Penelope, maar zal een blik werpen op de twaalf dienstmeiden zodat niet enkel de genderverhouding maar ook de klasseverhouding en –kritiek kan worden geanalyseerd. Al zoekend naar intertekstuele relaties tussen *The Penelopiad* en de *Odyssee*, wordt snel duidelijk waarom juist Atwood de dienstmeiden in haar verhaal een centrale positie heeft gegeven. In Homerus' *Odyssee* lijken zij nauwelijks te worden beschreven of benoemd. In *The Penelopiad* benadrukt Atwood dit ongenoegen door hen middels een kort en bondig hoofdstuk genaamd 'het klaaglied van de dienstmeiden' de ruimte te geven om te vertellen dat zij ondanks hun lagere klasse, ook gewoon mensen zijn met een familie en een eigen leven.

We too were children. We too were born to the wrong parents. Poor parents, slave parents, peasant parents, and serf parents; parents who sold us, parents from whom we were stolen. These parents were not gods, they were not demi-gods, they were not nymphs or Naiads. We were set to work in the palace, as children; we drudged from dawn to dusk, as children.⁴⁹

Contrasterend aan de grote hoeveelheid ruimte die de dienstmeiden krijgen in Atwoods herschrijving, komen in de *Odyssee* slechts enkele dienstmeiden kort ter sprake. Naast deze enkeling aan dienstmeiden weten we uit de *Odyssee* op tekstueel gebied nauwelijks iets over de twaalf vrouwelijke dienstmeiden en hun leven. Wat wel duidelijk wordt, is dat Eurycleia de dienstmeid is die Odysseus als kleine jongen heeft opgevoed en met wie hij een goede band heeft. In de *Odyssee* staat zoals gebruikelijk geschreven vanuit het mannelijke perspectief van Odysseus het volgende over haar: "*He honored her even as he honored his faithful wife in his halls, but he never lay with her in love, for he shunned the wrath of his wife. She it was who bore for Telemachus the blazing torches.*"⁵⁰

Eurycleia wordt daarnaast in de *Odyssee* ook beschreven als de eerste die

---

⁴⁸ Vandamme (2010): p. 2.

⁴⁹ Atwood (2005): p. 13.

⁵⁰ Murray (1919, 1): p. 430-434.

Odysseus in zijn vermomming herkende⁵¹ en was degene die de twaalf dienstmeiden verlinkte.⁵² Dit gegeven herschrijft Atwood in hoofdstuk 21 in *The Penelopiad*, door de verlinking in een satirische dialoog te verwerken.

Eurycleia: Played by a Maid:

Dear child! I fear you are undone! Alack!
The Master has returned! That's right – he's back!

Penelope: Played by a Maid:

I knew him as he walked here from afar
By his short legs-

Eurycleia:

And I by his long scar!

Penelope:

And now, dear Nurse, the fat is in the fire-
He'll chop me up for tending my desire!
While he was pleasuring every nymph and beauty,
Did he think I'd do nothing but my duty?
While every girl and goddess he was praising,
Did he assume I'd dry up like a raisin?⁵³

Atwoods gebruikt dit hoofdstuk om de verschillende kanten van het verhaal te laten zien. In deze dialoog komt Atwoods algemene kritiek dat er niet één sluitend verhaal is tot uitdrukking. Daarnaast wordt dit hoofdstuk afgesloten vanuit de focalisatie van de dienstmeiden, waarin zij vol satire en bespotting 'al tapdansend' het volgende zingen:

Blame it on the maids!
Those naughty little jades!
Hang them high and don't ask why -
Blame it on the maids!

---

⁵¹ Murray (1919, 19): p. 389-395.

⁵² Vandamme (2010): p. 20.

⁵³ Atwood (2005): 128-129.

Blame it on the slaves!
The toys of rogues and knaves!
Let them dangle, let them strangle-
Blame it on the slaves!

Blame it on the sluts!
Those poxy little scuts!
We've got the dirt on every skirt-
Blame it on the sluts!⁵⁴

Het sarcasme spat van deze tekstuele rijm af en bevat de klassekritiek die Atwood in het boek tot uiting wil brengen, namelijk het feit dat hen de mond (en hierdoor uiteindelijk ook de nek) gesnoerd wordt.

De tweede dienstmeid die kort wordt benoemd in de *Odyssee* is Penelopes huishoudster, genaamd Eurynome. Zij is degene die de wachters in het bijzijn van Penelope bekritiseert om hun onverantwoord gedrag en haar adviseert dit te vertellen aan Telemachos.⁵⁵ Wat bijzonder is, is dat Atwood haar naam in de herschrijving niet expliciet benoemt. Zij krijgt wel een stem, maar enkel onder de term van de 'dienstmeiden' over het algemeen, terwijl Eurynome in de *Odyssee* als een van de weinigen expliciet de narratologische ruimte krijgt om te spreken en zegt:

Aye, verily, child, all this hast thou spoken aright. Go, then, reveal thy word to thy son and hide it not; but first wash thy body and anoint thy face, and go not as thou art with both cheeks stained with tears. Go, for it is ill to grieve ever without ceasing. For now, behold, thy son is of such an age, and it has been thy dearest prayer to the immortals to see him a bearded man.⁵⁶

De laatste dienstmeid die in de *Odyssee* wordt beschreven, is Melantho, de dienstmeid die is opgevoed door Penelope alsof het haar eigen dochter was. Zij was echter degene die zich enigszins tegen Penelope keerde en een relatie aanging met een van de

---

⁵⁴ Atwood (2005): p. 151-152.

⁵⁵ Vandamme (2010): p. 21.

⁵⁶ Murray (1919, 18): p. 169-184.

wachters.⁵⁷ In *The Penelopiad* wordt ze dan ook tekstueel beschreven als ‘Melantho the pretty cheeks’⁵⁸, waarin Atwood een stijlfiguur toevoegt dat typerend is bij Homerus’ Griekse mythen; een epitheton. Hierbij wordt er een bijvoeglijk naamwoord toegevoegd aan een zelfstandig naamwoord of subject om dit extra te kunnen karakteriseren.⁵⁹ In Atwoods’ geval lijkt deze epitheton het subject Melantho van enige vorm van jaloezie of minachting te voorzien, wat logisch is omdat het wordt gefocaliseerd vanuit Penelope. Melantho krijgt van Atwood wel enige tekstuele ruimte om zelf te spreken. In de *Odyssee* krijgt Melantho ook als een van de weinige dienstmeiden kort tekstuele ruimte om te spreken, waarin zij op ruwe toon tegen de toen nog niet ontdekte Odysseus zegt:

Wretched stranger, thou art but a crack-brained fellow, unwilling to go to a smithy to sleep, or to a common lodge, but pratest here continually, unabashed in the company of many lords, and hast no fear at heart. Surely wine has mastered thy wits, or else thy mind is ever thus, that thou dost babble idly. Art thou beside thyself because thou hast beaten that vagrant Irus? Beware, lest presently another better than Irus shall rise up against thee to beat thee about the head with heavy hands, and befoul thee with streams of blood, and send thee forth from the house.⁶⁰

Odysseus reageert hierop en waarschuwt alle dienstmeiden dat dit hun dood zal betekenen en dat hij Telemachos zal zeggen hoe on hoffelijk hij is behandeld. Hierna wordt beschreven hoe zij zullen worden gedood, wat al de dienstmeiden schrik aanjaagt behalve Melantho. Zij gaat nogmaals tegen Odysseus in:

Stranger, wilt thou even now still be a plague to us through the night, roaming through the house, and wilt thou spy upon the women? Nay, get thee forth, thou wretch, and be content with thy supper, or straightway shalt thou even be smitten with a torch, and so go forth.⁶¹

Melantho wordt in de *Odyssee* dus beschreven als een vrouw die haar stem en mening wel wil laten horen. In Atwoods verhaal wordt Melantho ook wel beschreven als de

---

⁵⁷ Vandamme (2010): p. 14.

⁵⁸ Atwood (2005): p. 117.

⁵⁹ *Epitheton*. Geraadpleegd via: <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/06/02/04/body.html>

⁶⁰ Murray (1919, 18): p. 326-336.

⁶¹ Murray (1919, 19): p. 65-69.

'roddelkoningin', die wil aantonen dat er meer kanten van het verhaal bestaan en dat niet enkel het verhaal dat Penelope vertelt de 'waarheid' omvat. Net als in de *Odyssee* gaat zij in Atwoods verhaal in tegen de hoofdpersoon van het verhaal. Dit wordt duidelijk beschreven in hoofdstuk 11, waarin zij in de proloog het woord krijgt en zegt:

As we approach the climax, grim and gory,
Let us say: There is another story.
Or several, as befits the goddess Rumour,
Who's sometimes in a good, or else bad, humour.
Word has it that Penelope the Prissy
Was – when it came to sex- no shrinking sissy!
Some said with Amphinomus she was sleeping
Masking her lust with gales of moans and weeping;

Others, that each and every brisk contender
By her turns did have the fortune to upend her,
By which promiscuous acts the goat-god Pan
Was then conceived, or so the fable ran.
The truth, dear auditors, is seldom certain -
But let us take a peek behind the curtain!⁶²

Anders dan in de *Odyssee*, gaat Melantho hier niet tegen Odysseus in, maar tegen Penelope. Zij oppert zelfs dat Penelope, die symbool staat voor 'eeuwige trouw', misschien niet zo trouw is geweest aan haar man als gezegd wordt. Door deze inhoudelijke en tekstuele aanpassingen van het bronverhaal creëert Atwood verwarring bij de lezer over de vraag of datgene wat Penelope vertelt wel de waarheid is. Alle twaalf de dienstmeiden worden door de eenzijdige blik die altijd op het bronverhaal is geworpen namelijk mogelijk onterecht opgehangen door Telemachos, wat uitgebreid wordt beschreven in de *Odyssee* en het fantasma vormt voor Atwood om het verhaal te herschrijven:

First they bore forth the bodies of the slain and set them down beneath the

---

⁶² Atwood (2005): p. 147-148.

portico [...] Then wise Telemachus was the first to speak to the others, saying: Let it be by no clean death that I take the lives of these women, who on my own head have poured reproaches and on my mother, and were wont to lie with the wooers.' So he spoke, and tied the cable of a dark-prowed ship to a great pillar and flung it round the dome, stretching it on high that none might reach the ground with her feet. And as when long-winged thrushes or doves fall into a snare that is set in a thicket, as they seek to reach their resting-place, and hateful is the bed that gives them welcome, even so the women held their heads in a row, and round the necks of all nooses were laid, that they might die most piteously. And they writhed a little while with their feet, but not long.⁶³

Wat opvallend is, is dat er in dit citaat uitgebreid wordt beschreven *hoe* de twaalf dienstmeiden worden gedood, maar niet *waarom*. Alle gruwelijkheden worden tot in detail uitgewerkt, maar de reden hiervoor blijft achterwege. De dienstmeiden krijgen geen stem of ruimte in het verhaal om hier een verklaring voor te geven. Naast Eurycleia en Melantho wordt er daarnaast ook niet één keer gesproken over de overige dienstmeiden, die daarentegen wel dezelfde gruwelijke dood ondergaan. Wat hypothetisch gesteld kan worden maar nooit een betrouwbare toetsing kan ondergaan, is dat de dienstmeiden in de *Odyssee* symbool stonden voor hoe ontrouw bestraft diende te worden.⁶⁴

De *Odyssee* blijkt dus voornamelijk te zijn gefocaliseerd vanuit het mannelijk perspectief en richt zich vooral op het levensverhaal van Odysseus. Door daar tegenover de focalisatie in *The Penelopiad* te analyseren, kunnen de effecten rondom het bewustzijn van de lezer worden bekeken die Atwood teweeg brengt met haar postmoderne schrijfstijl. Atwoods tekst nodigt de lezer uit tot reflectie, doordat ze steeds schakelt tussen 'geschreven' en 'gesproken' tekst in verschillende tijdspannes.⁶⁵ Doordat er in *The Penelopiad*, anders dan in de *Odyssee* vanuit verschillende visies en narratieven gefocaliseerd wordt, lijkt er geen eenduidig en sluitend verhaal. Atwood demythologiseert zo de *Odyssee* door de vele mogelijke interpretaties en intertekstuele relaties.

---

⁶³ Murray (1919, 22): p. 449-473.

⁶⁴ Vandamme (2010): p. 24.

⁶⁵ Plate (2011): 166.

Hoofdstuk 3: Narratief

3.1. Theoretisch kader

Door de concepten van chronologie, plaats en ruimte aan te grijpen bij de analyse van *The Penelopiad* (2005), zal ik uitwerken hoe Atwood de 'herstory from below' op narratologisch niveau vormgeeft. Deze concepten kunnen als handvat dienen om de daarop volgende narratieve analyse van *The Penelopiad* te ondersteunen en zorgen ervoor dat je als lezer niet verstrikt raakt in een web vol vernieuwingen die de herschrijving met zich meebrengt.

3.1.a. Chronologie

Wanneer de chronologie van de postmoderne roman *The Penelopiad* geanalyseerd wordt, kunnen de verhaalanalytische begrippen 'fabel' en 'sujet' ondersteuning bieden. De literatuuranalyticus Vervaeck (1999) stelt dat een postmoderne roman een opvallend zelfbewust en bespiegelend karakter heeft en dat het daardoor zowel beschrijvend als verhalend is.⁶⁶ Alles is voor een postmodernist namelijk een verhaal, waardoor het onderscheid tussen de geschiedenis (ook wel *fabel*; de chronologische opeenvolging van gebeurtenissen) en het verhaal (ook wel *sujet*; de narratieve voorstelling van die chronologie zoals is opgeschreven door de schrijver) wordt verworpen. Chronologie op zichzelf is dus ook een verhaal; het is een fictieve ordening op basis van afspraken.⁶⁷ Doordat dit onderscheid wegvalt, kunnen in postmoderne herschrijvingen nieuwe visies, kritieken en ideologieën worden verweven.

The Penelopiad lijkt zo bijvoorbeeld in eerste instantie te gaan over Penelope, maar ook de twaalf dienstmeiden krijgen een stem. De twaalf dienstmeiden creëren door voortdurend de verhaallijn van Penelope te onderbreken en hun onrecht over hun ophanging te uiten, een schuldgevoel bij zowel Penelope als Odysseus.⁶⁸ Door op narratologisch niveau telkens te verspringen van focalisator, wordt Penelopes verhaallijn continu onderbroken. Hierdoor ontstaat er een meerstemmig verhaal waarin verschillende meningen tot uitdrukking komen en Atwoods' postmoderne visie tekstueel wordt vormgegeven.

In het gedicht 'True Stories' beschrijft Atwood haar postmoderne visie: de

---

⁶⁶ Vervaeck (1999): 138.

⁶⁷ Vervaeck (2001): 293-294.

⁶⁸ Howells (2008): 12.

waarheid, het daadwerkelijke verhaal schuilt achter de andere verhalen. Ze doet een poging om de universeel geldende 'waarheid van het verhaal' of de mythe uit te leggen dat tussen alle verhalen heen door zou gelden.⁶⁹ *'why do you need it? / It's not what I set out with / or what I carry. / [...] The true story lies / among the other stories, / [...] The true story is vicious / and multiple and untrue / [...] Don't ever / ask for the true story.'*⁷⁰

3.1.b. Plaats

Een andere postmoderne eigenschap die Atwood heeft verwerkt in *The Penelopiad* is dat de teksten niet volledig fragmentarisch zijn. Ondanks de continue verspringsing in focalisatie van Penelope naar de dienstmeiden, vertonen de verhalen samen steeds enige samenhang.⁷¹ Zo symboliseren in *The Penelopiad* de dienstmeiden de 'lagere' klasse en Atwood verwerkt deze symboliek in haar verhaal door hen ook op narratief niveau een 'tweede' stem te geven, namelijk binnen het verhaal van Penelope uit de 'hogere' klasse. Zij reflecteren telkens op Penelopes verhaal in een hoofdstuk na dat van Penelope en krijgen daarmee symbolisch een secundaire narratieve plaats toegewezen.

Atwood weet daarnaast middels kleine inhoudelijke en tekstuele aanpassingen van de brontekst haar gender- en klassenkritiek te verwerken in haar werk. Een van haar belangrijkste aanpassingen is dat Penelope in *The Penelopiad* pas haar kant van het verhaal durft te vertellen vanuit de onderwereld, omdat Atwood hiermee een kritische kanttekening bij de brontekst kan maken. In *The Penelopiad* wil ze namelijk de kritiek naar voren laten komen dat de mythe van Penelope en Odysseus enkel bestaansrecht heeft gekregen ten kosten van de moord op de twaalf dienstmeiden.⁷² Dit geeft ze narratologisch vorm door Penelope en de dienstmeiden het verhaal te laten vertellen vanuit de onderwereld. Om deze kritiek van kracht te voorzien, geeft Atwood de dienstmeiden ook op narratologisch niveau het 'laatste woord' door hen de laatste twee hoofdstukken aan het woord te laten.

3.1.c. Ruimte

Ten slotte draagt ook de narratieve ruimte bij aan de vormgeving van de 'herstory from below' in *The Penelopiad*. Atwood geeft haar kritiek op de brontekst op verschillende

---

⁶⁹ Jung (2015): 41.

⁷⁰ Atwood (1981).

⁷¹ Vervaeck (2001): 296.

⁷² Šlapkauskaitė (2007): p. 143.

plaatsen binnen haar tekst duidelijk weer. De twaalf dienstmeiden krijgen bijvoorbeeld enkele volledige hoofdstukken tot hun beschikking, waarbinnen zij als 'koor' - net zoals in een Griekse tragedie - kritiek geven op het verhaal van Penelope. De lezer wordt door deze abrupte omschakelingen telkens van het ene naar het andere narratief gestuurd, waardoor de verschillende ideeën en visies van Penelope ten opzichte van de dienstmeiden extra benadrukt worden en de geloofwaardigheid van het hoofdverhaal van Penelope op losse grond komt te staan. Atwood creëert hiermee onzekerheid bij de lezer of Penelope wel de waarheid spreekt. Dit benadrukt Atwood nogmaals door het raadsel rondom de ophanging van de dienstmeiden open te laten, juist om te tonen dat er geen éénduidige werkelijkheid is.

Middels de hierboven beschreven concepten van chronologie, plaats en ruimte geeft Atwood de morele boodschap dat deze gemarginaliseerde groep vrouwen uit de lagere klasse wel degelijk belangrijk genoeg is om een stem te krijgen in de literatuur vorm. Dit zal in het volgende deelhoofdstuk worden geanalyseerd.

3.2. Narratieve analyse *The Penelopiad*

3.2.a. Narratieve ruimte voor de dienstmeiden

In dit deelhoofdstuk zal een korte narratieve analyse worden gedaan op de hoeveelheid tekstuele ruimte die de dienstmeiden van Atwood krijgen en de (chronologische) plaatsing ervan binnen het boek. In het volgende deelhoofdstuk zal daarna worden toegelicht op welke manier zij in deze fysieke ruimte een stem krijgen van Atwood, waarbij de symbolische betekenis nader zal worden geanalyseerd.

Van de 29 hoofdstukken en 196 pagina's die *The Penelopiad* bevat is er op 46 pagina's, die zijn verdeeld over elf hoofdstukken, ruimte gecreëerd om de dienstmeiden aan het woord te laten. Zij krijgen dus vergeleken met de *Odyssee* veel meer tekstuele ruimte, waarin zij niet enkel worden besproken maar ook zelf aan het woord komen.

The Penelopiad bevat tien hoofdstukken, onder de terugkerende noemer 'de koorlijn', die zijn gefocaliseerd vanuit de dienstmeiden. In deze hoofdstukken bekritisieren zij al zingend net als een koor uit een Griekse tragedie de verhaallijn van Penelope en voorzien het van extra informatie of geven Penelopes verhaal een andere inslag. Deze hoofdstukken zijn dan ook ingedeeld in de vorm van liederen, voorzien van coupletten en refreinen.

In de overige hoofdstukken die gefocaliseerd zijn vanuit Penelope, krijgen zij ook

enige ruimte. Hierin lijken zij echter enkel te worden benoemd of mogen zij 'spreken' om het levensverhaal van Penelope beter vorm te geven en wordt hun identiteitsvorming verder buiten beschouwing gelaten. Alleen Melantho wordt geïdentificeerd in Penelopes hoofdstukken, maar krijgt als 'Melantho the pretty cheeks'⁷³ een vertekende identiteitsvorming omdat Penelopes jaloezie hier doorheen lijkt te spreken.

Ten slotte krijgen de dienstmeiden het slotwoord en mogen zij het verhaal beëindigen in de laatste hoofdstukken. Hierdoor lijkt Atwood hen zowel letterlijk als figuurlijk het laatste woord te geven, omdat zij hen hierin laat vertellen dat zij naast Penelope en Odysseus ook degenen die hen 'uit de geschiedenis hebben geschreven' of naar de achtergrond hebben geschoven zullen blijven achtervolgen. Door deze context geeft Atwood haar verhaal een open einde die de lezer zelf in moet vullen, waarmee ze middels reflectie bij de lezer haar gender- en klassenideologie over wil brengen.

Wat daarbij echter opvallend is, is dat ondanks dat Atwood de twaalf dienstmeiden de hoofdrol geeft in haar herschrijving, waarbij zij een stem krijgen en hun kritiek kunnen uiten, zij hen nog steeds enigszins anoniem laat. Atwood geeft nog steeds niet alle twaalf de dienstmeiden expliciet een eigen naam, maar beschrijft ze alsnog als 'de dienstmeiden'. Ze scheert hen ondanks haar kritische gender- en klassenideologie alsnog over een kam, namelijk als de gemarginaliseerde groep van de vrouwelijke lagere sociale klasse die eindelijk de ruimte krijgt om kritiek te uiten op het feit dat zij uit de geschiedenis of de mythe zijn geschreven.

3.2.b. Narratieve inhoud van de dienstmeiden

Niet enkel de hoeveelheid tekstuele ruimte kan geanalyseerd worden, ook kan worden onderzocht wat er inhoudelijk wordt bedoeld met de tekstuele stem van de dienstmeiden en de manier waarop Atwood dit heeft vormgegeven. Atwood voorziet de dienstmeiden naast wat ze inhoudelijk vertellen namelijk ook op symbolische wijze van een stem middels narratologische middelen zoals schrijfstijl, chronologie, plaats.

Atwood lijkt in *The Penelopiad* allereerst andere genres bespottelijk te maken, door met de conventies van de taal en vorm ervan te spelen.⁷⁴ Ze brengt nieuwe accenten aan op het oude mythische genre door middels een romanstructuur het verhaal te herschrijven. Door te spelen met de conventies van genres, verliezen genres

---

⁷³ Atwood (2005): p. 117.

⁷⁴ Vandamme (2010): p. 26-27.

hun standaarden en met de flexibiliteit die hierdoor ontstaat kan Atwood in haar herschrijving verschillende ideologieën en kritieken verwerken.⁷⁵ Het epische genre bezit een bepaalde traditionele hiërarchie, waarbij de hoogste macht ligt bij de goden, daarna de halfgoden, dan de helden en ten slotte de ‘normale mens’ of ook wel de lagere klassen. Atwood bekritiseert deze traditionele hiërarchie en haalt dit in *The Penelopiad* onderuit door niet enkel de lagere klasse middels de dienstmeiden een stem te geven, maar ook door Penelope op talig niveau een gelijkgestelde stem te geven aan de dienstmeiden.⁷⁶

Zo focaliseert Penelope, als we de taalsymboliek analyseren, net als de dienstmeiden in spreektaal. Dit lijkt haar sociale klasse enigszins te doen verlagen, omdat dit niet de complexe en oppervlakkige ‘gepaste’ taal is die men bij het archetype van de bovenklasse verwacht. Het volgende citaat is een voorbeeld waarin Penelopes kwetsbaarheid tekstueel vorm krijgt middels spreektaal, omdat deze vorm van spraak haar emotie beter tot haar recht laat komen.

If you were a magician, messing around in the dark arts and risking your soul,
would you want to conjure up a plain but smart wife who'd been good at weaving
and had never transgressed, instead of a woman who'd driven hundreds of men
mad with lust and had caused a great city to go up in flames? Neither would I.⁷⁷

De tekstuele ruimte van de dienstmeiden wordt logischerwijs ook vormgegeven middels spreektaal, omdat zij tot de lagere klasse behoren waarin dit gebruikelijk is. Opvallend in *The Penelopiad* is echter dat de dienstmeiden ook gebeurtenissen van de hogere klassen beschrijven middels deze spreektaal. Daarnaast vergelijken ze hun leven met die van Penelope, waarbij zij middels hun taalgebruik het contrast tussen hoog en laag, tussen Penelope en hen, vergroten. Als zij namelijk zelf het woord krijgen in hun toegewezen hoofdstukken, komen er meer vulgaire woorden aan te pas dan wanneer ze in Penelopes hoofdstukken aan het woord komen en het onderwerp van gesprek Penelopes leven is.⁷⁸

we are the maids
the ones you killed
the ones you failed

---

⁷⁵ Vandamme (2010): p. 26-27.

⁷⁶ Vandamme (2010): p. 42.

⁷⁷ Atwood (2005): p. 21-22.

⁷⁸ Vandamme (2010): p. 41-42.

we danced in air
our bare feet twitched
it was not fair

with every goddess, queen and bitch
from there to here
you scratched your itch⁷⁹

Penelope focaliseert ook middels spreektaal en lijkt hierdoor op gelijke hoogte te worden gezet als de dienstmeiden. Vergeleken met de vulgaire woorden die de dienstmeiden uitspreken zoals in het citaat hierboven, valt dit echter in het niet en lijkt dit (ideologische) evenwicht tussen hoog en laag wat Atwood creëerde met een impliciete kritiek weer onderuit gehaald te worden.

Deze klassenkritiek geeft Atwood ook vorm middels de chronologische plaatsing van de tekstuele ruimte van de dienstmeiden. De dienstmeiden krijgen verschillende hoofdstukken tot hun beschikking waarin zij al zingend als koor kritiek leveren. Zij creëren hierin een meerstemmig narratief, waarmee ze de tegengestelde maar nog steeds ondergeschikte stemmen lijken te representeren die tegen de authenticiteit van het leidende verhaal van Penelope uit de hogere klasse ingaan. Doordat deze hoofdstukken echter het gehele verhaal vrij abrupt tussen de verhaallijn van Penelope door lijken te komen, wordt de lezer door hen uit het leidende verhaal gehaald en lijkt hun verhaal van gelijke waarde te worden.

Al deze tussenhoofdstukken waarin de dienstmeiden aan het woord komen lijken echter wel aan te sluiten op het verhaal dat Penelope vertelt, omdat zij dat wat Penelope vertelt bekritisieren in deze hoofdstukken. Er is echter één hoofdstuk in *The Penelopiad* wat eruit springt, los lijkt te staan van de rest van het verhaal en hierdoor een zogenoemd fantasma creëert; het hoofdstuk waarin Odysseus voor de rechter moet komen wegens de slachting van zijn wachters.⁸⁰ In dit hoofdstuk lijkt Atwoods postmoderne schrijfstijl weer naar voren te komen, omdat er een onlogische tijdsprong wordt gemaakt. In dit hoofdstuk wordt er door de personages teruggeblikt op het verhaal middels een rechtszaak tegen Odysseus in de 21^e eeuw. Gedurende het hele

---

⁷⁹ Atwood (2005): p. 5.

⁸⁰ Atwood (2005): p. 175-184.

verhaal van *The Penelopiad* wat zich afspeelt in dezelfde tijd als het oorspronkelijke verhaal van de *Odysee*, hebben de dienstmeiden kritiek mogen leveren. Atwood geeft de dienstmeiden in dit hoofdstuk wel een stem, maar deze wordt niet gehoord omdat ze in tegenstelling tot de rest van het boek in dit hoofdstuk slechts als onbelangrijk detail worden gezien. Dit wordt allereerst al duidelijk doordat de rechtszaak niet over hun onterechte ophanging, maar over de vermoorde wachters gaat.

In dit hoofdstuk, waarin vanuit de 21^e eeuw wordt teruggeblikt op het verhaal, leveren de dienstmeiden wel kritiek vanuit de zijbanken van de rechtszaal maar worden ze niet gehoord. Dit maakt Atwood duidelijk door de rechter het volgende te laten zeggen: *'Judge: 'What's that commotion in the back? Order! Ladies, stop making a spectacle of yourselves! Adjust your clothing! Take those ropes off your necks! Sit down!'*⁸¹

Atwood lijkt hier verschillende kritische punten op satirische wijze duidelijk te willen maken. Allereerst bekritiseert ze de genderverhouding: er lijkt nog steeds minder aandacht te zijn voor de vrouw dan voor de man, want het draait in dit hoofdstuk om de mannelijke wachters en niet om de van gelijke sociale waarden gestelde dienstmeiden. Daarnaast wil ze ook de minderwaardige en genderonvriendelijke houding van de mannelijke hogere klassen tegenover de dienstmeiden uit de lagere klassen belichten, door te zeggen dat zij hun kleding recht moeten trekken en hun ophanging slechts als een klein en onbelangrijk detail te zien (net als in de brontekst). Atwood bekritiseert hier ten slotte impliciet het feit dat de lagere klassen tot vandaag de dag nog steeds uit de geschiedenis zijn geschreven, door te zeggen dat zij zichzelf niet belangrijker moeten maken dan ze zijn. Om deze gender- en klassenideologie kracht bij te zetten, geeft Atwood de tekstuele ruimte van de laatste twee hoofdstukken uiteindelijk aan de dienstmeiden, waarmee ze hen symbolisch gezien zowel letterlijk als figuurlijk het laatste woord geeft dat doordrenkt is van kritiek.

Conclusie

In dit bachelorwerkstuk stond de volgende vraag centraal, die aan de hand van een intertekstuele en narratologische analyse is onderzocht: Hoe geeft *The Penelopiad* van Atwood de 'herstory from below' vorm op zowel intertekstueel als narratologisch niveau? Atwood herschrijft in *The Penelopiad* het klassieke verhaal van de *Odysee* van

---

⁸¹ Atwood (2005): p. 177.

Homerus vanuit een kritische visie die ook wel de 'herstory from below' kan worden genoemd. Met deze feministische schrijfwijze waarin ze het klassieke verhaal herschrijft vanuit het perspectief van zowel Penelope als de dienstmeiden, voorziet ze de oude tekst van nieuwe of extra betekenissen.⁸²

Op intertekstueel niveau krijgt de 'herstory from below' in *The Penelopiad* vorm middels Atwoods fantasma *waarom* de dienstmeiden zijn opgehangen en wat hun kant van het verhaal is in de *Odyssee*. Het tekstuele detail uit de brontekst, de ophanging van de dienstmeiden, ging een persoonlijke verbinding met haar aan die deel ging uitmaken van haar alledaagse leven als feministische en postmodernistische schrijfster en critica. Doordat een tekst een persoonlijke verbinding kan aangaan met de lezer en deel uit kan gaan maken van zijn of haar alledaagse leven, wordt het herschrijven van zo'n tekst een ideaal middel om een verandering of ideologische kritiek in te verwerken. Atwood doet dit door de klassieke Griekse mythe aan te passen, waarbij de herschrijving nieuwe en betere tijdgebonden betekenissen geeft aan de 'algemene waarheden' uit de brontekst. Op deze wijze demythologiseert ze het verhaal, wat de brontekst voorziet van een extra laag die zorgt voor een rijkere hoeveelheid aan mogelijke interpretaties.⁸³ Zo maakt Atwood zich in haar herschrijving los van het klassieke genre met al zijn geldende conventies. Ze heeft details waardoor zij werd gefascineerd, haar fantasma's, uit de brontekst gehaald en uitgelicht of veranderd. Middels dit theoretisch kader creëert ze de mogelijkheid om haar kritische uitingen tekstueel naar voren te laten komen. De geschreven tekst nodigt de lezer uit tot reflectie, omdat Atwood in *The Penelopiad* speelt met de algemeen geldende waarheden uit de *Odyssee* die nog steeds dominerend zijn in onze cultuur, door in strijd te gaan met de onzekerheden ervan.⁸⁴ Het effect van wat deze bewustwording bij de lezer teweeg brengt, kan niet worden onderzocht middels deze vorm en biedt een mogelijke ingang voor nieuw onderzoek.

Op narratologisch niveau krijgt de 'herstory from below' in *The Penelopiad* vorm door de dienstmeiden naast van wat ze inhoudelijk vertellen ook symbolisch te voorzien van een stem. Door gebruik te maken van spreektaal bij zowel de hogere als lagere klassen, heft Atwood symbolisch de hiërarchische structuur van de Griekse cultuur op. Ze creëert voor beide klassen een schrijfstijl waarmee de lezer zich kan identificeren en

---

⁸² Howells (2008): 8.

⁸³ Larock (2005): 291.

⁸⁴ Braund (2012): 206.

waarmee een tekstuele relatie kan worden aangegaan, in de hoop dat haar gender- en klassenkritiek uit het verhaal wordt gefilterd.⁸⁵ Atwood geeft de dienstmeiden daarnaast telkens het woord door het leidende verhaal van Penelope heen. Door deze aanpassing in chronologie wordt je als lezer steeds uit haar verhaal getrokken en wordt de suggestie gewekt dat Atwood de verhaallijn van de dienstmeiden van gelijke waarde schat als die van Penelope. De dienstmeiden krijgen vergeleken met de *Odyssee* in *The Penelopiad* dan ook veel meer letterlijke tekstuele ruimte.

Ondanks het feit dat Atwood juist de twaalf dienstmeiden een stem geeft vanuit haar 'herstory from below', lijkt ze de identiteit van de dienstmeiden als individu in *The Penelopiad* nog steeds niet te expliciteren door hen alsnog over een kam te scheren onder de noemer 'de dienstmeiden'. Dit biedt een interessante blik op *The Penelopiad* voor een mogelijk nieuw onderzoek. Deze groep vrouwen uit de lagere sociale klasse lijken namelijk ondanks dat ze de ruimte krijgen om hun kant van het verhaal te laten horen, nog niet het privilege te krijgen om als individueel subject te worden gezien.

Atwood wil in *The Penelopiad* dus middels symbolische narratologie en intertekstuele verwijzingen benadrukken dat deze gemarginaliseerde groep vrouwen van de lagere klasse wel degelijk belangrijk genoeg is om een stem te krijgen in de literatuur. Ze wil de lezer aanzetten tot reflectie over de ideologieën die schuilgaan achter de Griekse mythe van de *Odyssee* en de kritiek uiten dat deze scheve verhoudingen nog steeds herkenbaar zijn in onze hedendaagse maatschappij. Om deze ideologie en bewustwording bij de lezer over te brengen, verwerkt Atwood in *The Penelopiad* een hoofdstuk dat zich afspeelt in de 21^e eeuw waarin deze kritiek wordt geuit. Ook sluit ze haar verhaal symbolisch af met twee hoofdstukken waarin de dienstmeiden vanuit de onderwereld nogmaals tekstuele ruimte krijgen om zich te laten horen en waarin ze kunnen benadrukken dat degenen die hen verdrongen hebben altijd door hen achtervolgd zullen worden.⁸⁶ Hierdoor krijgen zij dus letterlijk en figuurlijk het laatste woord.

In de verhaallijn van de dienstmeiden zit concluderend dus de moraal van *The Penelopiad*. Atwood legt de focus op de lagere (vrouwelijke) klasse door ze een stem te geven en schrijft hen hiermee dus het literaire canon in. Door deze gemarginaliseerde groep een prominente plek te geven binnen het verhaal, worden ze beschermd tegen

---

⁸⁵ Vandamme (2010): p. 42.

⁸⁶ Howells (2008): 13.

uitschrapping van de geschiedenis, die voornamelijk vanuit een mannelijk discours en de hogere klasse wordt vormgegeven.⁸⁷

De twaalf dienstmeiden met hun ondergeschikte narratief lijken inderdaad de rug toe te keren naar de brontekst. Dit geeft Atwood vorm door hen in te laten gaan tegen de authenticiteit van Penelope middels het onderbreken van haar narratief, waarmee het verhaal wordt gedemythologiseerd.⁸⁸ De dienstmeiden halen hiermee het klassieke idee van mannelijk heldendom en vrouwelijke trouw onderuit en creëren een nieuw verhaal vanuit een 'herstory from below', waarin de scheve gender- en klasseverhoudingen die schuilgaan achter de *Odyssee* worden bekritiseerd.⁸⁹

Literatuur:

Alphen, E. Van. (1988). *Bij wijze van lezen. Verleiding en verzet van Willem Brakmans lezer*. Muiderberg: Dick Coutinho, p. 15-17.

Atwood, M. (1987) *True Stories*. Selected Poems II: Poems Selected & New (1976-1986). Boston: Houghton Mifflin, p. 57-58.

Atwood, M. (2005). *The Penelopiad*. Edinburgh: Canongate Books Ltd.

Atwood, M. (2005) 'The Myths Series and Me'. In: *Publishers Weekly* 252.47 (58) Versie: 28-11-2005. 7 mei 2017. Geraadpleegd via: <http://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/columns-and-blogs/soapbox/article/37037-the-myths-series-and-me.html>

Barthes, R. (1980). *La chambre claire. Note sur la photographie*. Paris: Gallimard.

Barthes, R., & Jongenburger, C. (2002). *Mythologieën*. Utrecht: IJzer, p. 209-257.

Braund, S. (2012) 'We're here too, the ones without names.' A Study of Female Voices as imagined by Margaret Atwood, Carol Ann Duffy, and Marguerite Yourcenar'. In: *Classical Receptions Journal* (4-2), p. 190-208.

Collins, S.C. (2006) 'Setting the Stories Straight: A Reading of Margaret Atwood's *The Penelopiad*', In: *CarsonNewman Studies* (11), p. 57-66.

---

⁸⁷ Howells (2008): 6.

⁸⁸ Howells (2008): 12.

⁸⁹ Howells (2008): p. 12.

- Cooke, N. (2005) *Margaret Atwood: A Critical Companion*. Connecticut: Greenwood Press, Print, p. 112-113.
- Dijk, Y. van., Pourcq, M. de., Strycker, C. de. (2012). *Draden in het donker. Intertekstualiteit in theorie en praktijk*. Nijmegen: Vantilt.
- Doherty, L.E. (2001). *Gender and the Interpretation of Classical Myth*. London: Duckworth Publishers.
- Epitheton*. Versie 7 mei 2017. Geraadpleegd via: <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/06/02/04/body.html>
- Hermans, M. (2002). *Intersectionaliteit. Een uitnodiging tot inclusief denken over gender, etniciteit, discriminatie en beeldvorming*. E-Quality: experts in gender en etniciteit.
- Homer, ., & Fitzgerald, R. (1990). *The Odyssey*. New York: Vintage Books.
- Howells, C.A. (2008) 'Five Ways of Looking at *The Penelopiad*' In: *Sydney Studies in English* (32), p. 5-18.
- Intertekstualiteit*. Versie 2016. 22 mei 2017. Geraadpleegd via: http://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_01036.php
- Jung, S. (2015) "'A Chorus Line": Margaret Atwood's *Penelopiad* at the Crossroads of Narrative, Poetic and Dramatic Genres*" In: *Connotations*. 24(1), p. 41.
- Larock, Y., et al. (red.) (2005) *Spoorzoeken: handboek sociaal-cultureel werk met volwassenen*. Gent: Academia Press, p. 291.
- Lisowska, K. (2014) 'Women and Intertextuality: On the Example of Margaret Atwood's *The Penelopiad*' In: *Theories Journal* 2(1).
- Murray, A.T. (1919) *Odyssey*. (trans.) London: Cambridge, MA, Harvard University Press, Web: Perseus Digital Library. Geraadpleegd via: <http://www.theoi.com/Text/HomerOdyssey1.html>
- Plate, L. (2011) *Transforming Memories in Contemporary Women's Rewriting*. New York: Palgrave Macmillan.
- Plate, L. (2016). *Women's Writing*. The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies. Studies. 1-5.

- Post, S. (2016). *Epic Women: A Comparative Study of Appropriations of Homeric Helen and Penelope in Modern English Literature* (Master's thesis). Universiteit Leiden.
- Raat, G. F. H. (2011). Kiene Brillenburg Wurth en Ann Rigney (red.): Het leven van teksten. Een inleiding in de literatuurwetenschap. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal-en Letterkunde*, 124(2), 179-181.
- Šlapkauskaitė, R. (2007). 'Postmodern Voices from Beyond: Negotiating with the Dead in Margaret Atwood's *The Penelopiad*'. In: *Literatūra*, 49(5), p. 138-146.
- Suzuki, M. (2007) 'Rewriting the Odyssey in the Twenty-First Century: Mary Zimmerman's *Odyssey* and Margaret Atwood's *Penelopiad*' In: *College Literature: Reading Homer in the 21st Century* 34(2). Baltimore: The Johns Hopkins University Press, p. 263-278.
- Vandamme, J. (2010) '*Strong myths never die*'. *The Rewriting of the Penelope Myth in Margaret Atwood's The Penelopiad*. (Master thesis). Universiteit Gent.
- Vervaeck, B. (1999). '[Twee eeuwen metafiction in de] Nederlandse literatuur'. In: Roland Duhamel (red.), *In eigen boezem. De literatuur over zichzelf*. Leuven: Garant, p. 138.
- Vervaeck, B. (2001). 'Essay en vertelling in postmoderne tijden.' In: *Nederlandse letterkunde* 6, p. 289-309. Geraadpleegd via:
http://dbnl.org/tekst/verv024essa01_01/verv024essa01_01.pdf